

ПРОБОСТ

Місячний ієзуїтський

Зміст:

Іван Іолявський: Далечінь	65	Ю. Яновський: Шаланда в морі	83
Іван Колос: На світанні	66	Марко Брун: Кінець з початку	86
Ірина Наріжна: **	66	Микола Куліш: Міна Мазайло	97
—“ — “	66	Н. Антоненко: Леся Українка, життя і творчість	114
Оксана Лятуринська: **	67	М. Чирський: Перший виступ „Летючої Естради“	120
—“ — “ Дитяче	67	О. Шуган: „Малі Друї“	126
Андрій Гарасевич: Чорномор- ські сонети	67	Хроніка	127
Улас Самчук: Настя Медин- ська	69		

1940

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Адальберт Немеш

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція колегія. — Редакція вистерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 50.— К на рік, на чверть року 15.— К. — В Німеччині річно 6.— RM, четвертьрічно 1.70 RM, за границею 80.— K, або іхня рівновартість. — Число conta Поштової Шадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vy-
davatel Fedír Hajový. — Odpovědný redaktor: Vojtěch
Nemeš, Praha XIV, Lumírova 1. — Novinová sázba povo-
lena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-IIIa 1939.
Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a ad-
ministrace: Praha III, Josefská 2/I. — Tiskne knihtiskárna
Jana Andreesky vd., Praha XII, Bělehradská tř. 97.

Всієж листування й матеріали просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

P. VII. Ч. 3—5 (80—82).

ПРАГА, ЦІНА 1.— RM.
БЕРЕЗЕНЬ—ТРАВЕНЬ 1940.

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ:

Далечінь.

Дуже давно, далечінь невідома,
іскру ти кинула юним серцям,
що хоч назавжди виходили з дому, —
волю давали пісням.

Дуже давно тебе знали герой —
не залякала загравами їх, —
бо куренями проходили вої,
чувся здалека їх сміх.

Ти ж бо виділа в очах їм простором
й, завжди налита привабою вщерть,
надила з ласкою в бурю і порох,
в млу лихоліття на смерть.

Обрій в тебе нераз червоніли,
кровю стікали, як лицар в степу...
З загища знову аривалися смілі
на таємничу стопу.

Скільки пішло їх, всі в ясним обличчям,
скільки безмennих впало, лягло,
тільки неблагані знали сторіччя
ї туту скривало село.

Тільки казки матерів та молитва,
оповідання анналів старі,
так сповіщали, що програмі битви
пімсту уродять, не гріх.

Внуки забагнути, що діди започали,
кинувши якір човна в далечінь,
щоб не погасли святі ідеали,
а перетворили на рінь.

Дуже давно, далечінь невідома,
ти наче рідною стала для нас.
Знову за обрій полинуть, як громи,
ще покоління нераз.

ІВАН КОЛОС:

На світанні.

Серпнева ніч здивувала побліда.
То ранній вітер теплі сні відніс.
Нічної темноти останній відлам
Надякало ховався у ліс.
То вдалині над гострими шпильами,
(де рівні веба на землі лежать),
рояжують імзи блідої плями,
від зарева — десь за верхом пожар.
Б дивний чар на грани дні і ночі:
молитву з тути ниви гомонять,
свіжіший розум і ясніші очі,
щоб розуміти глибину понять.
Довкола запах свіжості та сили
і віжний холод ранньої роси.
В дібровах птиці гучно пробудились
і давні далекі будить сонну синь.
Стас і серце на коліна в роси,
щоб помолитись стиглим словом піль.
Така молитва прощення приносить
і сцілює найбільші рани й біль.
Тоді в душі проазоро й соковито,
як на варошених, освіжених полях.
А ясний ранок колосистим житом
показує людині добрий шлях.

ІРИНА НАРІЖНА:

* * *

* * *

Це лише натяк — не весна ще,
а серце радістю тривожне:
вже близько дні такі багаті! —
коли життям — хвилина кожна,

коли так зглибока, так парко
відхнуть землі розкриті груди,
що їх лискуче срібне рало
ві сну — до творчості пробудить,

ї коли довершеністю чуда —
і першим листям вкриті брості
і перших жайворонків співи
в залітій сонцем високості.

26. III. 40.

Вже черемха квітне ніжноквіта,
пахне медом і полином — гірко,
а здовж плоту кульбаба он
нишком
біля вірки засытила вірку...
Попід вікнами буяк кущами, —
налисися кетиги, мов грана, —
і до сонця простягли тюльпани —
сонце спіти — келихи червоні.
І чомусь отак, як у дитинстві —
в сад босоніж захотілось вийти,
щоб відчути тепло мякої глини
і свіжість трав весняно-

соковитих.

13. IV. 40.

О. ЛЯТУРИНСЬКА:

* * *

Гнів і помста на сваволю,
на бундючій набіги
половчан та Печенігів!
Стязі наші вже глаголять

і брязкати мечі і тули,
Давсь в знаки Мстислав Редеді,—
бачили князі це й кметі
і Касожці не забуди.

Дикого вкладали віври
на привалені рути,
били Топчаків, Могутів,
гнали Русичі Шельбіра.

Стязі наші вже глаголять,
як було в Троянім віці.
Слава наша — на сулиці.
Преломімо спис край поля!

ДИТЯЧЕ.

Хтось приходить нам чужий,
гвіза геробині видер.
Пострівай-но, Святовіде,
з луку стрілами побий!

Загінні свій ясний лик,
глянь на допухи, Дажбоже!
Потолочений в них кожен,
не отяմиться й за рік.

Оборонче всіх звірят,
Велесе з очми телиці,
на твоїй щедроті мститься
хтось, хто звів нам котенят.

А було їх сім і сім,
шість і п'ять — усім наймення —
що твого благословення —
божеського на наш дім!

АНДРІЙ ГАРАСЕВИЧ:

Чорноморські сонети.

I.

Столиця спить у тіні мінаретів,
і ночі зоряної срібний спів
спада на сонну втомленість дахів,
на хвилі моря, що нестримним летом

вдаряються об камінь берегів.
А на твердині чорні силиєти,
злітав сон з зорянного намету
над заливом, що місяцем прозрів.

Ось треті півні в далечі запілі,
пробуджені заскігли чайки.
Ударила об сонній берег хвиля

і викинула мовчані байдаки.
Ляга туман, що місяцем міточе,
на тихе пласко вод, на срібло ночі.

На мурах бій... Прокляття, трупи, дим,
огністий стовп розтяг застиглу тишу.
Це запорожці в штурмі сталевім
несуть побіду на близкучих списках.

Пожар підходить кровю... Ліне давін
віонких шабель... Гармати важко дишуть.
І хвилі злі збиваються у грім,
криваве золото пожару колишуть.

Невольники рвуть пута... Зпід землі
виходять чорні, повні мести й кари...
І довго ще кривавились шаблі

Й вогні глитали трупи яничарів...
І гусне дим... Земля зникає в млі...
Гуляє смерть. Набрякли кровю хмари...

III.

Ще курява не встигла розійтися,
як златом злопотіли хвилі-криця,
і ранок, що прийшов в туманних снах,
втопив жорстоку ніч у бурунах.

Нехай же море скаженів, злиться!
Хай блідне з жаху ранкова блакить ця!
— Під купами румовиць, що в огнях,
ще тліє трупів погорілій пах...

Пливуть... Лунає пісня молодеча,
що протинає хвиль дзвінку хуртчу,
і протинають вістрям байдаки

цей ранок кучерявий і палкій.
І попливуть побідою всі пяні
на тихі води рідного Лиману.

Настя Мединська.*)

Другого дня... Властиво, другого пополудня... По обіді я довго сидів над листом до моого приятеля, який служить уланом у Познані. День за днем згадував минулу весну, коли він ще не був уланом якогось там "швадрону", а звичайним парубком Мифодом, що з ним ми цілі вечори переводили у затяжних політичних, релігійних і "філософських" дебатах. Лист вийшов порядній. Вложив у нього все, що міг. Евген увесь той час лежить горілиць на своїй канапі, ноги у черевиках поклав на поруччі і ввесь починув у читання. Часом він відкладав книжку на бік і довго дивиться у стелю, хоч там напевно нічого не бачить.

Лист мій готовий. Встаю, насуваю кашкета. — Куди йдеш? — питав Евген. — На пошту, — відповідаю коротко. — Не хоч' во мною? — Ні, так само коротко відповідає він. — Я скоро вернуся. Кудись підемо...

Осінній, матовий день. Небо затягнуте ледве помітною сіруватою поволокою, а сонце світить, ніби крізь наолінений папір. Тепло. Нікого вітру, тиша, непорушність. Мені видається, що захід поволі чиститься і з кожною годиною навколо робиться ясніше і прозоріше...

У такий ось пополудень я вийшов з хати. Легкий, цільний, як завжди у такі дні, майже леточий, чимсь надхненний, радісно і солодко зворушений... На головній пошті бачу ту гарну панну у віконечку з написом "лісти полецоне". Коли б вона не така сердита... Така найжена, особливо з людьми, що говорять по українськи... Нащо вона носить ці гарні, волошково-сині очі, ці свіжі, рожеві уста? Їм треба б лиш сміятись, а не супитись... І вони, зрештою, сміються, коли підходить до неї молодий у сірому одязі урядовець, який досить часто щось від неї потребує... Її очі, уста, щоки зовсім міняються, мов під дотиком чарівної палички, але варто підійти комусь до її віконечка, варто щось запитати, як вона одразу виприсне: — Не розумен! Прошен мувіць по польську...

Такий ось дивний наш світ... Але, Й-богу, гарний, особливо мені, у мої літа зо всім тим, що чую в собі. Нікому цього, можливо, і не видно. Це треба було б не дивитись на мене цілого, а заглянути в мої дійсно веселі, чисті очі, звідки, немов а великого прозорого джерела, постійно бя радість.

Мабуть підемо знов на гори, думав я, проходачи пова свіжо-намальовану густою темно-гнідою барвою "Українську Коопераціву". Вивіска на ній синя, а напис жовтий. Единий у цілому місті напис. У широкій, майже порожній, вітрині, як це завжди буває у всіх коопераціях, лежить кілька найменш цікавих предметів — вилиніла від сонця, порожня панірова коробка а кавової домішки "Франка", кілька пакуночків сірників і кілька брусків на гострінці

* Уражок з неурядкованого ще роману "Юнанте".

Знинішко біла цього якра тому, що коно все вражаюче
вбоге... Вбоге, принишке, скромне без найменшої амбіції на
рекаюму. І з того сміяється. Від широго серця сміяється. Мабуть смі-
яється тому, що я сам чуюся таким нескромним, таким крикливим
і таким барвистим...
— Таака! Вааська!

рекаму,
я вся тому, що я сам
і таким барацтвим...
Васька! Васька!

Швидко відринається від порожньої вітрини. З другого хідника, ніби літак, у своїх крилатих штанях біжить до мене сутулуватий Башченко. Причелуперений, без кашкета, гладко причесаний, в руках сперетяна палочка.

— Ходім зо мною, — кричить він по московськи, ще не дійшовши до мене.

— Куди?
— До Насті!
— До Мединської? — перепитав я ще раз.
— Розуміється!

— До Мединської? — ні
— Розуміється!
Мною ніби щось скубнуло. Миттю виникає непевність, яку мені соромно виявити перед Башченком. Це було б від мене нечутим, все одно, що мені сказали: Настя Мединська... Господи Боже!.. Це знаю що! Чому ні. До неї заходять і то часто, але всіх тих не можна рівняти зо мною, ні з моїм віком. То все парубки, що вже забули за школні лавиці, що служать по урядах, що мають свої смокінгах... Настя! Одно її ім'я говорити стільки. А до всього тієї тримати себе у кожному товаристві.

— і тратима себе у кожному товаристві.
Я з нею знайомий, розуміється... Але то було зовсім, зовсім
щось інше. То було у школі у тій масі молоді, де кожна Настя
зливався, ніби річка, у загальному морі. Там я чую себе самого
зовсім інакше, ніж десь у салоні, чи каварні, чи на балю, чи на-
віть у першому лішому товаристві молодих людей. Я познайо-
мився з нею ще минулого року, коли був у п'ятій клясі, коли це
чусва зовсім хлопчиком з червоними щоками. Але я не можу зло-
вживати знайомством, що сталося без мої волі, випадково, з пі-
кавого збігу обставин.

одночасно як подивитися на мене Ващенко? Що подумає той розкарякуватий бельбас, коли я виявлю себе таким простачком. Він ще, чого доброго, подумає, що я боюся Насті, що не внатиму, що з нею говорити. Не смію так ганебно власвідчити себе в його очах? Іду!

— Добре! — сказав я. — Далеко вона мешкає?

— Добре... Ідемо! — сказав я. — Далеко вона мешкає. І ми пішли. Я зовсім забув свою обіцянку Евгенові зараз вернутися. Також не цікавить мене більше настрій, погода, рівна, мощена травотом дорога, схили пригорків аз хатками у садках і дерев'яною Чеснохрестною церквою. У мені безущинно вирукє своєрідний страх: чого я власне йду? Що там буду робити? Що по-думає вона, коли я зявлюся перед нею. З почуттям сорому згадую перше знайомство з нею, коли я показав себе більше, ніж недостатньо.

тепою. А потім мої неаграби руки, моя недахана, якої затиснутої
бурчене волосся, моя ганебна аничка безпринципно проковта.
Хоч би того самого минулого року... Тє має юність, як
Той перший зрів після прочитаної книжки, відомого автора
(перші сторінки були вирвані), де говорилось про країс велиські
повстання у нас на Волині і на Київщині. Примідку ті усі, на-
ючі нощі, що війди на мене від сторінок книжки, ті слизі, ті дереви
з тополями, ті білі, біліщи, пік у дійсності, хатки, ті гори, кращі
ніж у дійсності, лівчата... Читав до пізньої нощі, а потім не може-
ти спати напливу чуття і згрішив тим кіршом, який до речі не може
назвати добрым. Він діяв можливо тому, що був вирваній з жиць-
лювання мої юначої душі...

Тоді саме і засядалося наше „Юнацтво”. Ціла збірка поетів і мальтир на чолі з Приходою та Коценком, до яких мені було так само далеко, як тепер до Насті. І коли б не те жагуче хотіння там бути, хіба я відважився б на таке зухвалство, як піти у підліо до його величності Приходи і показати свого віршина, у якому він з місця змінив першу стрічку. Мені наявіть на думку не прийшло протестувати проти цього. Навпаки. Я одразу пізнав свою хибу, а одночасно його перевагу над мною. Я лише, почевонівни до волосся, просив його не зрадити моєго прізвища... Особливо коли будуть читати на засіданні гуртка у присутності майже всіх членів і навіть самого Семена Івановича. Він може сказати, що написав це старий, сліпий Перебендя...

Прихода дужка сміявся, але погодився зо мною. Гарнад. Хай буде так, лиш я мушу також вступити до гуртка... — А хіба смію? — було моїм першим запитом... — Я... Властиво, я не поет і не маляр... Це лише так собі... Забавка... Щось такого...

— Нічого, нічого, — поплескав мене по плечі Прихода...
Чудовий хлопець! Звідки у нього та невязаність, простота, ідвага.
Він мене похвалив і вже першої неділі я маю пройти на збори
гуртка.

гуртка.
Краще мені було туди не йти. Той сором... Той неймовірний сором! Але ніякі сили світу не могли мені перешкодити піти туди. Мене тягло туди, мов п'янину корчма, чи закоханого любов. Вже кілька днів перед тим я все думав, як то будуть прилюдно читати моого вірша, який вапевно буде зо всіх найгіршим і ніхто не зверне на нього найменшої уваги. Там буде стільки учнів зо старших клас, яких я ще не знаю і перед якими я мушу неймовірно червоніти. Що буде там також Настя Мединська, а цього я не подумав.

посміхувато дивляться на мене. Іноді також видавалось, що в жорсткі течки Семенчика вилазить мій вірш і на цілу класу кричить: скільки там у чорті Перебендя. Це він! Отой червоний Василь Шеремета! Дивиться на нього! Дивиться!

Семен Іванович відкинув головою пасмо гнідого волосся, сів і повільно розгорнув течку. Тепер він поводився не як наш учитель, а скоріше, як наш колега. Під його рукою ціла купа «творів». Мишбути зорі на небосхилі нашої літератури. Таланти, а можливо й гений, які він пошильо відкуповує, щоб дати їм можливість рости.

У той час нічого подібного я не думав. Я лише зо всієї сили слідкував за собою, щоб не встругнути якоюсь дурниці, як аїрвантягнувшио... Серце мое тривожно билося і я швидко дихав, ніби після довгого бігу. На щастя ніхто не обертався, ніхто не думав про мене, всі дивилися перед собою на Семена Івановича.

І нарешті те славне читання Коса, роса, небеса... Кохання, щебетання, милування... Дівочі, очі, ноці... З тим чергувались завзятіші заклики до праці, до бою, до волі з неволі. Тріщали кайдани, валились тирані, здіймались омані, ріділи тумани... Творці тих чудових римів сиділи передо мною, але за винятком Приходи і гостроносого Козенка, я ще нікого з них не знав. Яка неймовірна школа. Я між ними найменший і наймолодший і ледве, чи хто з них захоче знайомитись зо мною...

За кожним прочитаним віршом Семен Іванович казав: — Панове! Прошу ще уваги... — Всі слухачі робили собі помітки у своїх записниках. Я не писав нічого. Не мав найменшого наміру брати участь у дискусії над ними. Все одно я не проговорив би публічно ніодного порядного слова.

— Панове, — проговорив Семен Іванович. Подивився деякий час на папірчик в руці... Серце мое при цьому міцно стиснулось, бо я відчув, що це торкнеться мене. І не помилився... По короткій перерві Семен Іванович почав читати:

Не любити — не можу свою я крайну!

Господи Боже! Що це зо мною? В моїх очах виступили сльози! Я швидко спустив голову, бо відчував, що ціле мое обличчя горить, ніби попечене сильним сонячним світлом...

Від широго серця Й я люблю...

Коли б навіть прийшлося в лихую годину,

За неї я радо умру.

Семен Іванович прочитав пе виразно, поволі, слово за словом. У словах тих чулася правда. Я сам вірив у те і я готовий був виконати свою урочисту обіцянку.

Не можу спинити юначого серця,
Воно в моїх грудях, як пташечка, беться
І беться, палав, немов у ногій,
І пошепки завжди говорить мені:
Нераа обертали Й у руїну.
Люби-ж ти! Люби, свою рідину крайну!

Що сталося? Диво-дивче! По прочитанні всі присутні заплескали. Цього не було тут усе. І я, здійснені, розуміються, провалився зовсім. Мене ж ніхто не був, я зовсім не чекав і не сподівався, і наскільки я заслужив, бо іншо не могло мене так ганебно засорювати. Але я заслужив, я заслужив, я заслужив. Але це ще не юнець. Плескання скликало всіх, які жали знати, хто є той Перебендя, а перед у цюому він був абсурдом. Злорадний Прихода повернувся назад і зліз на скам'янілі очі у мене... Після цього не тільки було пізнати, що ти Перебендя сидів, мов на справжніх голках, а обличчя твоє було на добре випалену цеглу, а в очах слози сорому...

Боже мій, Боже мій! Один лише рік минув, а зе все тає сором, ті слози, те неймовірне аворушення, та велична чистота очувань, те дійсно святе-святих, яке вибуло в мої думи из відомих кількох простих слів, що казали тихим, щирим говором лідії землю моїх предків. Здається, ціла вічність ділить мене від того дня, якого я, зрештою, ніколи-ніколи не забуду, але який все таки був для мене днем великого сорому. Бо я не зумів втримати себе у межах справжнього мужчина, тим більше, що вже стільки читаю і чув, що ми, повоєнне покоління, мусимо втримати себе мужньо і гнати від себе всілякі сентименти на гарматний вистріл. Я признаюся: це було з моєго боку ганебне, хоча я ніколи не шкодую, що воно якраз було так...

Це було також причиною, чому я ніколи не зійшовся близьче з Настею Мединською. Я уникав її, як лише міг, хоча, здається, вона деякий час навіть сама хотіла навязати зо мною більше знайомство... Раз застукала мене самого у вузькій вуличці біля діцяльного саду і я мало не вміяв зі сорому, коли вона почала розпитувати мене, як на зло, про мое віршування...

Те почуття ніякості було жорстоке, мов авір. Я тріпався в його зубах, мов піймана пташина, ледве витиснув зі себе кілька таких дурних і недоладних слів, що після того я завжди викриував при згадці про ту зустріч... Настя подивилася на мене майже співчутливо, подала руку і пішла. Здається, після цього дня, який мав місце ще минулого року, я не мав нагоди з нею говорити.

І ось я йду до самої Й хати... Це карколомне вухвальство може мене довести до нахабності, до втрати почуття міри, до... Ну, я не знаю до чого ще, але в кожному разі, навіть і тепер, коли мені вже не мізерних шістнадцять років, а майже вісімнадцять... В кожному разі і тепер ще вісім лазити по салонах найкращих панн, молоти там вісенинниці та стрілати бомки, замість вчитись історії, чи фізики, чи французької мови, як цього камагає мораль кожного порядного учня. Інша річ, коли я бачу цю панну у школі, чи випадково на вулиці, чи навіть на якісь автобусі, де за дозволом пана директора, не переступаючи доводів для школи молоді годин, молоді побавиться, посміхтися, покрутитися по своєму звичаю... То зовсім що інше. Але тепер я пускаюся

у верхів недоземки плавачка спрієніх залишкою, які хто віддо того можуть привезти. Я ж усіх вкладаю до своєї молодої скрині, жити буду чікаким, забавним, дотепним.

Ах! Настя досить дужко жешко. Ми вже йдемо в добру годину. Намагається робити кожного дня туди і назад. Це все ось і становлять, що чверть години і вже річка, луг... Тут щойно починається широта, розступаються каші пригорбки і в далечині вириває сивий обрій.

Йдемо розашаним кроком. Перед станцією звернули вліво, відкрита старим ясенивим лісом. Тепер ліс арубано і тільки окремі, високі насиники стоять на узгіррі. Отам вище залишився кущ в стерніше лісі насинникам цікаве, малювниче тло. Могутній, широкий ясень стоїть авлятий сонцем, ніби лицар-вартовик на границі своїхолодин. Уявляю його, коли з заходу наскочить буревій, навалять вітри, удариць гром. Недаремно боки його оббиті, обкрайані, пошкоджені.

Будови і люди вістались позаду. Далеко за нами станція. Звідти віддає потяг. Чути його різкий, далекий свист, видно велику, чорну гряну ліму, що поволі підноситься вгору і так само поводі розкладається. Спереду старий, покинutий, трохи-пovерховий, фабричний будинок з розтрідяним під час війни, високим димарем. Високі, негляні мури, великі, забуті дощками, вікна, рула, порожняла, бляшана стріха. Ми йшли просто до цього будинку і я не мало здивувався, коли довідався, що в ньому живе Настяша Мешенська.

Мабуть у цьому будинку зимою холодно, — розкажає Ващенко. Я засміялася. Він сказав це поважно і вийшло наївно.

Чого смеєшся? — сказав він. — Тут живе Настяша.

Звернули з дорожини, перейшли дерев'яний, без поруччя місток через викопаний і зарослий бурином рів і підходили до мешкання Насті. В одному куті великі будови, зовсім низько при землі три малі, в порівнанні з рештою вікон, віконця. Мала, втоптана стежка веде під самі двері, перед якими лежить широкий, гладенький, білий камінь. Сіри, немальовані двері з простою залишкою замковою і вузлі, в цегляною підлоговою, сіні.

Мені було надзвичайно дивно, що тут якраз живе Настя. Та, маже легендарна дівчина, як у місті стілки йде розмов. Я уякав собі, що вона живе у багатому будинку, серед розкошів. Вона же таку виплекану поставу! Її голос звучить так милозвучно. Має так розинуту смак до мистецтва. Вміє так добре поводитися в товаристві. і вона живе у одному куті цього величеського, напівзруйнованого будинку, будинку. Дивно. У цьому є щось більше, ніж звичайне якісце. Це мене інтригає і пізнавати.

Відчинено балкон сперед. В південній сінці він країце від мене розібралася, бо він тут вже бував. На його ступіні відчинила стільницю, зморшила, в добрям обличчім жонка, одягнена у чорному

— Чого собі бажаєте? — привітливо запитала вона.

Панна Настяша дома? — питав Шевченко по московській.

Ах! Ви во Настусі? С, с! Прощу, прошу! Бахорите во

поюю, — заговорила вона по українськи. Входимо до поюю. Погані дніти, вульний хлопчик відмінний, але широкими вікнами, що мають вагла на єзу. Вінне відмінне, білим, мережковими франками. Крім цих їх ще також маєть краб, побитий яєць і наявні черідку він, що наступить на громадну стернію.

Прошу, панове... Сідайте! будь ласка... Тут, тут казала привітлива старешинка. Зарв же

тукиула: — Настусю! До тебе гости. Ніколи не забуду голосу, що його почув я в другій кімнаті...

Це дійсно Настин голос. Якось вже дивно його тут чути... хто? — заштала вона протяжно, мелодично...

Ах! — відповів жартом Ващенко...

— Ах! Клім! Вибачте мені, голубець... Я занита. Сядьте на хвилиночку... Я вийду. А хто з вами?

— Таємниця. Придете — побачите.

— Ах, Клімим! Скажіть! Ви-ж знаєте, що я жінка.

— Не скажу. Скоріше придете.

— Вона, вибачте, прашує, — заанчила стара, потім ще раз

вібачилася, просила бути як дома, і вийшла в сіні.

Ми засталися самі. Я оглядаю покій... Тут, думаю, мешкав ішна «Настуся». А дійсно тут. Он наявіть! блакитний канелююк, полотна, настільником стіл. Які книжки? З журбою радість обнаділась, «Соняшні клярнети», товстий обтрінаний том Пушкіна. На стінах два недокінчені пейзажі з нашого міста невідомого мальара. Ті пейзажі ворушили мене. Вони не були надзвичайно мистецькі, а до всього недокінчені, але вони багато говорили... Настуся любить мистецтво оригінальне... Не сприймає репродукцій. Це я знаю...

Ці неаграбі картини їй хтось подарував. Вона бачила на них дотик не досить напруженої, але в кожному разі мистецької снаги, взяла їх, вложила у прості рамці і повісила на стіні проти свого ліжка. Хай там висять. Можливо вони нагадуватимуть їй недокінченість почatoї думки, яку вона підхопить і буде продовжувати. Можливо за рідкими барвами акварелі відчує биття серця того, що їх клав на той папір. Хто може відповісти на питання, що думав творець цих барвистих тонів, коли їх виймані зі своєї уяві і роблені з них гору Бону, кілька старих хат, пару старих тощів, що привасились на узгіррі... Настуся знає, що в них є наявно частина її самої, бо він дав їх тільки їй і більше никому... Найдієнчі, мов урваній акук, мої перетяте слово...

У головному куті католицька Божа Маті Маленький, старий образ до якого напевно молились її батьки. Він висить тут і Настя, истаючи кожного ранку, бачить його перед собою. А над вівтарем, вівтарем, що застелене білим покривалом, у овальних, чорних ріжках портрет Шевченка в пучечком сухих волосів. Я не відомі

не бачив такого портрету. Це якась давня гравюра на подобу тих, що їх можна зустріти у старих виданих книжок.

Вона живе. Так самотньо, так далеко від людей, особливо довгими, і скочиться об гору а ясеновими, коли з західної рівнини біжать вітри від фабрики і свистять у розбитому димарі... А раненько при скелі нафтової лампи вдягається, виходить з дому і йде до тімнашкії. Настя Мединська. Русява, ясноока, в давнім, приемним, голосом дівчина.

Часом в сусідній кімнаті виривається її голос. Питає, чи нам не скучно. Коли б вона знала, що за цей час я передумав і які витворив про неї картини. Чому людина не може вгадувати чужих думок.

Що вона там робить? Клім підходить під двері, стукає і питає, чи можна туди зайти. — Ні, ні, ні! Я зараз! Хвилиничку!

Хвилиничка надто довго тривав. Моя уява мав час розмальовувати далі свої химери. Мені здається, що я стою біля якогось джерела чистої, проворої води і хочу в нього напитися. Неясні, притъмарені бажання виникають у мені, ніби мені треба стати на вколішки, доторкнутися білого серпанку рукава Настині блузки, що висить на спині стільця. Та блузка перед хвилиною була на її плечах... Та дівчина, чиста, прозора блузка... І ті черевички з гідної тонкої шкіри, що стоять під стільцем, недбало там залишили, вкладують, що тут панує пані з гарними ніжками, що кожний день ходять по стоптаному, селянському килимку цієї кімнати. Стіл, книги, чорнило, кусники паперу зі знаками на них, все це своєрідно промовляло до мене тільки тому, що належало Насті Мединській.

Хвилююча „хвилинка“ минула. Відчинилися двері з тієї другої кімнати і вона увійшла. Ніколи не забуду цього моменту. Висока, струка у сірому, простенькому одязі, Настя Мединська, „наша Настуся“. Одяг її личить. На правій руці золотий перстень з синім камінцем. На обох щоках свіжий румянець... Видно, що вона тільки що одягнулася, тільки що насадила персня, тільки що схвилювалася і почервоніла. Видно, що вона напружила, як звичайно, коли її треба показати себе... і зробила вона це ненавмисне, а само собою, бо інакше не може поводитись її витончена, дівоча натура.

Побачила мене і здивувалася. Це мене направду сильно заінтригувало. Як вона „Настуся“ здивувалася, побачивши такого сірого хлопця, як я?

— Ооо! Кого я бачу? Ше-ре-мета! Ой! Яким чином? Я дуже рада! Уявіть, панове! Я місила діжу... Ми печемо хліб. Вибачте, що так довго чекали.

Я почервонів. Одразу це спостеріг і абентожився... Мене охопила моя нічна непевність і острах за себе. О, як я себе люблю, чи не відійду!

— Це я його приволік, — вазначує Клім.

— Ну!.. Приволік... Щеб що сказав. Він напевно сам приноситься наші красиці? Чудові? Ні?

— Мені здається — ви мешкаєте десь у Норвегії... Якесь Інгрид між скелями. Оббитий ясень, скелястий притрох, коми... Здається, підійдеши туди далі і фіорди... — сказав я.

— Ха-ха-ха! Мабуть правду. І я часом це люблю, тільки ж завжди. Часом тут скучно. Я і мама та дві кози. Вітчима цієї Найближчі людська оселя три кілометри через гору. Тут були ще хати, але війна розбилла.

— Сюди долітали стрільна?

Зпочатку нам було страшно, але авікли... Коміна збило тут... Над нами. Вікна висипались... Ми жили не тут... Отам дали. А потім переселились сюди. Нашу хатину розбило... І яке чудо. Нас тоді якраз відсутніх було. Вернулися з міста, а за хати одні камінці... Ми дивувались... А потім перебралися сюди. Фронт трохи відійшов.

Вона казала про це, ніби про вчоращню погоду. Замовила, але ще щось недоговорила. — А уявіть: ота скеля... На моїх очах її розбило стрільно. Тепер часто туди ходжу. А що у вас, панове... Василь Шеремета! У мене в хаті. Самітник, недоторка, мудрець... І як ви відважились? Так часто бачу вас у школі, все хочу пізнати вас ближче, а ви все тікаєте. Чому?

— Я не тікаю, — сказав я і візвав плечима. І зараз додав: — Я трохи незвичайний а панночками.

— Ха, ха, ха! Яка ж я вам панночка? Чому? Ми можемо говорити... Про поезію, кохання, мистецтво. Я це люблю. Ось Клім. Вік до мене заходить. Що тепер скажете? Жорж хоче назад книжку? Скажіть: Настуся не мала часу, місила діжу, варила обід і не встигла ще перечитати. А книга гарна... Ви не читали, пане Шеремето? Про леді Гамільтон? Кохання лорда Нельсона? Це дуже гарне. Я читала заповім.

— Шумахера? — сказав я.

— А ви читали? — викрикнула вона.

— Читав. Мені дав Зальцман, наш сусіда...

— Чудово, ні? А капітан Нельсон? Га? Коли б такі люди у нас.

— Ми не маємо під боком океану. Такі виростають на океанах.

— А степ! Шеремето! Степ! А Чорне Море! Гей! А колись були-ж — Гамалів, серце має, Скутар скаже. Знаєте, чи запорожці перепливали Чорне море? На човниках, на чайках... Які чудові наави — чайки! Уявлюю нервів їх... Ах, такого любити зорновусого, загорілого і міцного... Ха-ха-ха! А тепер скандаля наша раса.

Я глянув на неї. — Ви дивуетесь? — допитливо не тільки сказала, але і дивилася. — Ви поговоріть з Качером... Поговоріть. Василь! Побачите, який він надутий. Збирати бібліотеку

У більшості відомих художників Піскрела, Чорнавського, Пісемського, Рубця, письменного вченого. Ми розмовлялися якраз за це чику годину. Він сказав мені, що кийку жарна справа, що ті угоральні війни. Задумав? Чому так думаете? Надувся і каже: дребний балт? Де жаки, іх землі, фабрики, банки, міжнародні фірми, африканські виступи? Я розкажався... Чоловіче, чому. Пісемський. У художній не та, що тепер родились і починають рости. Вони тут, в Екваторі, на Кубані, на Урадом, на берегах Тихого океану. Я не кажу, що знаєте, що це нашадки тих, що брали землю, ювіларським орли і рубали тисячі кілометрів диким степом назустріч та- не знаю, що звон перепливали човнами моря і горсткою людей приходили в замок Отоманську імперію? Сиділи під мурахи, куріли дымом і килим з паші, дерли на онучі оксаміт і хрестили ними курін... Він скривився. (Насти скривилась також). Ну, каже. Дерли, притискали не вміли його зробити. Дерти значно легше, ніж бити. Турка, каже, могли мати галери, а козаки чайки... Я-ж біому відповіла... О, я ж йому відповіла!.. Він більше не захоче зе меню сперечатися...

Тут Насти урвала свою мову і допитливо глянула на мене. Я змурував сказати, але що? Я зовсім не був на це підготований. До всього я боявся сказати якусь дурницю і тим самим себе перед нею осмішити. Я дав би не знаю що, аби лише не виявити себе перед нею у невідповідному світлі. Я злегка почервонів і нещадно вистиснув з себе кілька несміливих слів: — Я... Хто його знає. Я Качера знаю дуже мало... А може він має правду...

Ах, на якого біса вирік я ці прокляті слова. Насти просто ки-нулась до мене і, блискаючи жартівливо-суворими очима, викрикнула: — Ві! Як ви смієте таке казати? Не тільки казати, але й подумати не смієте, що ваші предки не були... Ну, герой, борці за правду і поступ... Інакше ви розобрите самі себе, стратите віру... В що може вірити людина? В Бога, в себе, у своє минуле і свою будущість... Так і ще раз так! А Вікінги! Чи знаєте, що виробляли ті? Грабували, палили, брали полонянськ, підбивали собі королі і з них жили. Але хто відкрив нам майже цілий світ? Вони! Ті люди? Так, Васильо! А ви відважуєтесь думати, що заворожжє ті самі Вікінги? Що вони лиць вміли дерти на онучі оксаміт? А хто протягом століть лив кров, як воду, вмірав по морях і степах, висипав височеві могили, бився во всіма силами степу, що перекинувся в Європу. Тепер ми кажемо: Європа! Цивілізація! І дивується по Парижах... А хто то ту Європу грудьми своїми заступив перед Азією? Пів тисячі років козаки та їх предки лішили свою кров, щоб ніякий Чингіз-Хан не збурив Паризьку Божу Матер так, як збурено Софію... У цьому, милий мій, правда, а не в склах видутого Качера.

Я зеконей. Ніяких аргументів. Можу лише безрадно кліпнати скука і бензінсько-такешибо червоніті. Я почав відчайдно плавати по історичних історіях, яку до речі дуже мало знаю, щоб відвіскати мене за скла виправдання. Припілів чимусь Наполеона, Нельсона,

напружения і витривалість, волю до перемоги... Слово че-дзвін читав з великою броузурою, видний членоко в Лінкольнському, властивий я мав, але не вів його із великою високометрою... Не піддававшися чогось подібного якраз тут і то при першій жертви. Насть, мабуть, любить таке. Вони наявніше підхвалили мої слова, щоб мене занітригувати. Коли б не Клем, що почав ветеросанитатські, що знаю як далеко ми зайдли б.

— Гаспада! Бросте ета! — кричав Клем. — Поступуй! Кам вам хочется?

Насти підняла руку і жартома вдарила його по плечі. — Мож-чить! Ві! Марабу!

Клем не образився. Він знає, що Насти не думав його пора-жати. Це слово було випадкове. — А Жоржові скажуть таке: про-кілометрів — далеко! Я ходжу іх кожний день туди і назад, а йому далеко. Такого чоловіка не візнаю! Так і скажіть. Не ві-знаю! Книжки не вертаю, бо хочу дочитати, а Жоржа ванного не хочу й бачити!

— Я його герольд! Засилав вам свої сердечні і т. д. і т. д. побажання. Я вам іх переказую урочисто при свіках. У місті був усього кілька хвильин. Не прийшов, бо не мав часу, не тому, що далеко. Він буде на бало жіночої ім. Скарлатінії гімназії і зазначив, що він мусите бути обов'язково. Підкresлюю два рази: об-ов'яз-ко-во!

Насти дивилася на Кліма Бащенка прижмуреними очима і сказ-ала: — Скажіть Жоржові: Насти не знає, що то значить обов'яз-ко-во — раз. Не візнає його ваказів взагалі — два. Зaproшення через третю особу окрема — три! А все разом — його не візнаю! Баба! Не чоловік! Баба! Ковпак! Стара кальоша, хоча йому і двад-цять п'ять років. Ходить, їздить, що, тратить волосся... Тьху, тьху, тьху! Мовчить мені!

Звернулася до мене. — Слухайте! Буде у нашій гімназії баль? Це правда?

— Не знаю, — сказав я.

— Казав Семен Іванович.

— Значить буде.

— Треба готовуватися! — захоплено крикнула Насти. — Ва-сильо! Танцюмо! Запросите мене? Не будете соромитися?

Я засоромився від самого запиту. — Аа! Прощу вас? Чого ви соромите? Вам вже?! Скільки вам літ?

— Буде вісімнадцять.

— Вісімнадцять! На рік молодший від мене! Але ж ви чо-вига! Муж! Одно це слово... Знаєте? Я б хотіла бути чоловіком. Я недавно читала щоденник Башкірцевої. Мені подобались її слова — „у мене тільки і є жіночого, що оболона... і оболона чортячо жіноча; що ж до решти, то все чортячо інше“. Не пише дитина пістоладніти років до речі...

Бащенко перебив: — Панство! Знов почнете!

— З пошили до Бащенка не почнемо, — сказала Насти. Але ми, Васильо, почнемо це десь інде. Добре? А тим часом

Відете таювати? Науціться! Обов'язково! А у мене праці! Жах! Семен Іванович мене недавно аустрів і каже: панно Медицька! Платигніться. Буде же. А я відповіла: та восьма класа — від кінечка. Вона мене захаже в могилу! Чуєте?

Він засміялся. Який той Семен Іванович...

— Вам страшенно дужко ходити, — сказав я.

— Вже скінчилось. Цього року я пані. Вітчим сказав — обов'язково скласти іспит. Не складу — вижаже з дому. Я переходжу до міста. Буду жити біля «Тиволі» у сестри.

— Біля нас! — сказав я захоплено. Вона подивилась на мене.

— А ви де?

— Біля староства.

— Ооо! Я пару будинків вище. Моя сестра служить у старості. Значить, пане сусідо! Дозвольте наперед запросити нас на відвідини до вашої серомної приятельки Насті Медицької. Надіюся, що ви віддете, ласкатво і поблажливо, зі своєї башти зі слововою кости? Але цієї зими я мушу вчитись! Мушу! Вже досить байдики бити!

Розмова стрібала в теми на тему. Настя ввесь час проста, жива, ширя. Я відчуваю до неї безліч довірря. Хотілося їй багато сказати, але на перешкоді Ващенко. Я помітив, що можу оповідати. Часом слова кладуться одно за другим плинно і дотепно. Я міг оповісти її про останню прочитану книжку. Міг продекламувати вірш, що недавно вивчив про трьох лицарів. Міг оповісти вражіння з загальних зборів нашого гуртка... З віршом я таки не витримав. Продекламував її його і вона була захоплена.

— Ви мусите конечно написати їого мені! Ось вам папір, олівець — сідайте і пишіть. Клім нам вибачить. Я вискучу на хвилину, помогу мамі, а потім всі разом ідемо на прохідку. Гарразд? Ну?

Настя вибігла. Я сів писати. Клім трохи нудився. За хвилину Настя вернулася знов. Обома руками несла велику таріль повну чудових, жовтих і червоних яблук та груш, пересипаних синіми, від переспілля поморщеними сливами.

— Прощу, панове! Вибачте, що так скромно вгощаю.

Ми запротестували в один голос.

В цю хвилину вона знов зникла. Я писав. Як мені для неї не писати. Перед очима тіні лицарів, блискучі шоломи... А разом — блискучі, сині очі, усмішка, червоні овочі. Все входило в мою вісімнадцятилітню істоту. Я це навіть чув. Сидів біля її столу і чув, що відсіль я винесу частину чогось, що лишиться за меню на все життя. Чуття мое не помилилось.

Вона не верталася довший час. Прибігла власдана. — Мусіла видійти колу! А тепер ідемо! Дурні ці кося!... Страх як дурні! Але я їх люблю. Улітку пасу їх там далі на арубі.

Я побоявся висловити свою думку, через те на цьому урвались розмова, що могла б бути щекавою.

— У нас є також свій садок. Це в наших дерев, — відповіла на овочі. — Я сама рвала. Вийміть собі в кишень і підем. Вільгельм! Прощу! Ах, ви прощені! — сама визла овочі і захата мені

та Ващенкові до кишені. А тепер вже йдемо. Проведу вас трохи іншою дорогою, через зруб. Я тудою ходжу до школи. Там є місця — ууум! Дійсно гарні. Я таї їх люблю, що іноді не можу втриматись і пишу вірші.

— А ви б щось нам прочитали.

— Вам? — і засміялася. — Ні, ві... Тепер і ї Мусімо мати огляд на Кліма. Це-ж, прошу, людина настільки... Як не краще висловити? Земна, реальна, практична... Вам, Василю, щось привнесу... До літньої... Добре?

Всі смеялись, гармідеримо, поволі прошаємося з Настиною матір'ю і виходимо на двір, на стежку, що круто ветхіє під гору. Ніби покажа, гасне сонце. Тиша — велика, тривка, від молоцьких хмарян до жовтавої поверхні землі, встановилася і непорушно тривав... Дерева виразно изношорились і страшно зухвало віляються і вслухуються. Так, ніби не вірять, що вітер дісно відлетів на схід і вже не вернеться. Під ногами вряди годи шварчить сухе скручене листя грабини, кленини, ліщини...

Весело. Інакше і не може бути. Одно почуття, що пліч-о-пліч во мною йде Настя, що вона мені близька, досяжна і зроzuзіла, наповнює мене своєрідною піхую і навіть щастям. Вона ось повторює вперше зустріла кохання... Все тут, на цьому високому, отвертому, гордому місці. Приємно і радісно ходити по землі, в якій появлюється твого коріння, твого дихання, твоєї дуні...

Довела нас до хатки своєї приятельки Людвики. Мала, скривлена, вирвана з якоїсь книжки казок, хатка на курячих ніжках. В ній мешкає Настин родич — побережник лішеальних дібр. Звідсіль ідемо на місце... І, Настине місце... Найкраще за всіх. Вивела над стрімку гору і зупинилася вдоволена, звернена лицем на захід, де все ще логоряють рештки сонця і де так рожево, ніби үрвики хмар обнізані самими рубінами. Вмовкає Настя, я, і навіть Клім вмовкає... Стоїмо так деякий час серед тиші у просторі, в ледве помітному сутінку вечора, всі як один звернені до заходу... Долина розгорнулася перед нами і в тумані, що вкриває її іноді, здається, видно вонику Іку, що протикає в півдня на північ, заборсана у верболози, гаї та очерети...

Лівна-предмінна була в цей час Настя. Наші очі іноді аустрічалися, мінялися ніжими капітами... Ах, коли б не Клім, коли б не Клім... Я напевно не втримався б і наговорив би куки патетичних нісенітниць... І так не дуже тверда, вражлива моя душа, на вигляд землі під ногами, неба і сонця вгорі, ясності і великої молодості тут біля самого моого серця, тепер зростала, зробилася м'якою, мов масло і я чув себе перемінно то на двадцятому небі, то анов у якомусь огні, який все більше і більше розікав мовою шалену ууну.

Гарно було... Гарно! Не можу нічого подарити. Шкода лише, що все таки земля ірутиться, а час біжить і темніє, а ми відомі боти, а лише молоді, трохи завохані в життя, люди. Швидко, во осінньому вечорі, а ми все йдемо і йдемо у напрямку міста...

Настя з нами також... — А як ви вернетесь до дому? — запи-
став я її...

Вона голосно розсміялася... — Як? Ногами... Моїми влас-
ними ногами...

— Алек буде темно, — не піддавався я...

— Уу! Я маю добре очі...

— Не будете боятись?

— Буду, — швидко казала вона, — але я страх люблю. Я
дійсно боюся темноти... Не смійтесь... Це факт. Але в той час
я така цікава на страх, що забиваю боятись. Здається, читаеш
фантастичну книгу...

Ще і ще швидким, дзвінким голосом говорить вона про ста-
ровину, привиди, відвагу, лицарство — про все, що може хвилю-
вати нас, про все, що гарне... Вона розквітла, почервоніла і на-
віть у півтемноті сяє великою, жагучою молодістю. Я не вірив
своїм власним вухам, чуючи безупину свій голос і сміх. Звідки на-
брав я того зухвальства, що ввесь час виприскувало з мене тими
чисельними жартами і витівками, коли я, мов випущене на волю
гвірятко, бігав по шелестючому листю, стрібав з пенька на пеньок,
деклямував жартівливо вірш про черницю Чупринки, говорив у тем-
ноті промову, а якої Настя дуже і дуже сміялася. Я зовсім пере-
родився... Мені здається, що я робив зовсім корисне враження...

Можливо вперше у моїму житті...

Шкода, що Настя рівна зо мною... Коли йшов з нею, нама-
гався йти вищими місцями, тягнувся дотори, мов рослина, на яку
світиться сонце і яка кожною своєю клітинкою намагається розцві-
сти яскравим, соковитим цвітом.

Потім довго розходились. На прощання Настя міцно потиснула
мою руку. Щиро, виразно, по приятельськи. Темнота швидко ді-
лила нас, але ми ще довго перегукувались, ніби птахи, які цілий
день співали, а тепер покірні ночі, відлітають кожний своїм на-
прахом.

Евген був дома. Він бачив мої сяючі очі, мої рухи, чув звук
моого голосу і це казало йому більше, ніж найпростіші слова. —
А що-ж Мира? — запитав він мене, ніби ненароком. Я тільки по-
сміхнувся. Як можна ту міщеночку з її московськими діалогами,
з її дитячими химерами, з її серпанковими поглядами на речі, рів-
нити до „ней...“... Насті Мединської?

Цього самого вечора я написав до свого щоденника: „Випад-
ково війшовся близче з Н. М. Дякую, о дякую цьому доброму
дніві, який нагородив мене такою приемністю. Я навіть не вірю,
що все це була дійсність. Настя! Це символ. Коли б міг, зробив
би її вічною, щоб всі, хто є на землі і хто буде, бачили її такою,
як я бачив її сьогодні. Її слова, голос, погляд, кожний рух і на-
пружене, вічно живе, вічно спрагнене хотіння кинутися у те най-
глибше місце, де вирує найбільше життя. Ставлю цей день на верху
всіх моїх днів. Слава!“

Іноді бувають у мене безсонні ночі. Не сплю, думаю, бачу у
темноті, чую страшні віддалі, буду будучність. Схильована, ніби
хижий птах, гасає моя уява у ріжких просторах і вишукувє свої

жертви. Жива плоть і жива кров втихомирює її вічний голод,
з якого родиться мое надхнення Я во всіма його святощами і во
всіма його гріхами.

Така безсонця ніч прийшла її сьогодні. Лежав на своєму твер-
дому ложі, дивився гостро у густу темноту над собою і бачив там
безліч, безліч привидів, які повільно, обережно розтинали мої груди,
мое серце і вкладали туди те, чого я ще не усвідомлював, але що
вже чув і проти чого не боронився...

Ю. ЯНОВСЬКИЙ:

Шаланда в морі.*)

Трамонтан дмухав з берега, був місяць січень чи лютий, море
замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі, на обрії
вони були чорні з білими гривами, добігали до берега напроти
вітру, вітер збивав з них білі шапки. Коло берега кригу розвив
штормок, а все показувало, що незабаром ревтиме й справжній
штормило, на березі стояла стара Половчиха, одяга на ній відлась,
мов на камяній, вона була висока та строга, як у пісні.

Одесу видко по другий бік морської затоки, це місто обду-
вав трамонтан, воно височіло на березі, мов кістяк старої шхуни,
з якої знято паруси, лагодять на неї мотор чи парову машину.
Одеса проживала чергову зиму, вітри всіх напрямків не
минали її, тумани з моря заходили часом, мокрі, густі, сірі тума-
ни. От і тепер туман наслонувся раптом з моря й закрив Одесу.
Половчиха стояла нерухомо, обіч поралися коло шаланд на бере-
зі рибалки з артілі, море виштовхувало на землю шматки криги,
холод проймав до кісток, трамонтан дмухав широкою, рівною
зливкою. Була надморська зима, зимовий туман, за його запоною
громів уже серед моря шторм, докочуючи хвилі дужі й вищі, за-
світівся Одеський маяк, смуги червоні й зелені, промені чорвоні
й зелені.

Половчиха, вирядивши в море чоловіка, виглядала його ша-
ланду, її серце обдував трамонтан, її серце ладне було вискочити
з грудей, а з моря йшли холод та гуркіт, море важко ли ревло,
схопивши її Мусія. Вона не показувала перед морем страху, вона
мовчки стояла на березі — висока й строга, її здавалося, що
вона — маяк невгласимої сили.

„Ой, пішов ти в море, Мусіечку, — голосила вона мовчки, —
та й слід твій солона вода змила. Та коли б я знала та добачала,
я б той слідок долонями пригортала та до берега покликала. Ой,
подми, вітрє, — трамонтане, оджени в море негоду та оджени й
тумани, а я стоятиму тут самотня до краю, і хоч би в мене де-

*) З роману „Вершники“.

рево стало, то я б усіми вітами над морем махала й листям би шуміла".

І після довгих віків показалася шаланда в морі, ледве мрячила вона серед хвиль, надовго ховалася за водяними горбами, з'являлася на хвильку і вірнала мов у безодню. Вона билася в штором груди в груди, а на березі лише шерхіт хвиль, і страшно глянути на шаланду, як людина — самотня вона серед водяних гір... Розгойдув її море, кидає через хвилі, прошикає нею хвилі, холодні бризи печуть вогнем, примерає до тіла мокра одяжа, тільки ж — не піддається рибалка, Мусій з чужим чоловіком б'ється до берега!

Стара Половчиха не зводила з них очей, її серце було в шаландо, на березі гомоніли рибалки з Мусієвою артіллю, в селища бігли діти до моря. На березі виріс натовп, остронь стояла стара степовиця Половчиха, вона мужньо дивилася на боротьбу її чоловіка, туман кублився над морем, був лютий холод.

"Гребуть, — сказав хтось, — та хіба допоможеш їм у такий штурм?" Молодші рибалки кинулися до шаланд, їм заступили дорогу старші, — "не дурій, хлопці, шаланди загинуть, і вас краби пойдуть, а артіль наша бідна, голова артілі Мусій Половець, він нам за шаланди голови поодразу викине."

Стара Половчиха побачила, як вlamалося весло, бо шаланда стала кружлити, на очах у всього берега дівчі обкрутилася на місці. Її вдарила одна хвиля, її штовхнула друга, підкинула, повернула, посуда пішла під воду. Рибалки тоді кинулися до шаланд, посунули до моря "Ластівку", — гордість цілої артілі, сіло четверо велетнів, піднялися в повітря весла, щоб одразу вискочити на хвилю, на лахмату, височенню хвилю. "Ластівку" завалило набік, куна криги вдарила її по обшивці, вода ринула через борт, рибалки опинилися в воді, вони стали рятувати "Ластівку". Хвilia збивала їх до куни, крига ранила їм голови, вони вчепилися в "Ластівку", а берега кинули їм кінець з зашморгом, вони привязали його до човна й витягли "Ластівку" на берег.

На хвильях видно було Мусієву шаланду, вона блукала долги кілем, натовп рибалок поздіймав шапки, і в цей час побачили в морі помах людською руки. Хтось плив серед крижаного моря, плив до берега, плив навимашки, рівно вигрібав руками, його хвilia відносила назад в море, назад у морський туман. Він простував до берега.

Наперед вийшов велетень-рибалка, він піс жмут мотузай і вихлив склянку спирту, подій у воду, одразу став синій, а на березі розмотували конець, і велетень плив назустріч людині в морі. Його била крига, та він виплив на чисте, за ним полочилася морука, а людина вже вонсім конала серед хвиль, вона лежала на сині, й хідало на всі боки, велетень-рибалка плав і плив.

Та північ, що людина не гинула, вона од холоду загубила була сідомість і почала, очуявшись, щосили вигрібатися до берега. Зустріч відбулася серед хвиль і плавці довго не могли схватитися за руки, іх усі розшибали хвиль, та нарешті їм пощастило, мотузка тоді зачінулася до берега, як жила, десятки рук ухопили-

ся за неї, десятки рук потягли гуртом. Плавці мчали до берега, вахлинаючись водою, пробиваючись ірів'я кригу. Чужа людина винада Чубенка. Він увесь вадубів, у ньому лише калатало гаряче живе серце, його підхопили під руки, — "товариші", — сказав Чубенко через силу, — я плачу за героям революції, що виавлив мене в французаюкою плавучою тюрмі". І всі пішли від моря, а стара Половчиха валишилася стояти на березі, висока та строга, як у пісні.

У морі видно перекинуту шаланду, там загинув її чоловік Мусій Половець, він чимало пожив на світі, од нього ала не бачила, був справний рибалка на Чорному морі під Одесою, і чи завжди так бував, що молоде випливав, а старе гине. Із Дофінівки прибіг хлопчина, — "бабо, а діда Мусія не буде, бо той дядько казали, що упірнув дід Мусій дівчі і потім ще, а дядько упірнули за ним і вдарилися головою об човна, і не буде вже діда Мусія".

Берег спорожнів, рибалки пішли геть, і нікому не було дивно, що стара Половчиха не рухнулася з місця. Вона справляла жалобу, трамонтан обдував її, мов камяну, штурм не вгавав, крига трошилася одна об одну, туман сунувся до берега, одеський маяк миготів червоно та зелено.

Половчиха здумала за своє дівоцтво, дівування в Очакові, хазяї трамбаків сваталися до неї, а що вже шаланд, баркасів, моторок, яхт! Вона була доброго рибальського роду, доброї степової крові, її взяв за себе Мусій Половець — дофінівський рибалка, непоказний хлопець, нижчий од неї на цілу голову. Та така вже любов, і так вона парув самця й самицю в природі. Половчиха стала до бою за життя, за рибу, стала поруч Мусія, і наплодили вони хлопців повну хату.

Хлопці виростали коло моря, тісно стало в хаті од їхніх дужих плечей, а Половчиха тримала хату в валіаному кулаці, мати стояла на чолі родини, стояла, мов скеля в штурмі.

Сини повиростали й роїйшлися, Андрій пішов у дядька Сидора, таке ж ледащо й не знати що, а Панас привозив матері контрабандні хустки й серги, шовк і коняк, Половчиха складала все до скрині та боялася за Панаса. Вона його важко народжувала, і він її став дорожчий, виходила вночі до моря, її все адавалося, що чуб плескіт його весел, і треба рятувати від погоні. А Оверко — той артист і грав з греками у "Просвіті" та читав книжок, написаних по нашему. На дядькові гроши в семинарії вчився, рибалка з нього був ніякий, а й його жалко, не чути за нього давно і Панаса не чути, та й Андрія, мабуть, убито, бо снівся під вінцем.

Тільки Іван працював на заводі і робить революцію, і Мусій ховає гвинтівки (хоч в Одесі й стоять французи). Серед них є й наші, вони приходили по прокламації, і раз налякали Мусія до смерті.

Перекинута шаланда гойдалася на хвильях, штурм лютував без угаву, Половчихі садалося, що шаланда наблизчала. Її море прибоє до берега, тоді треба ниволокти і вратувати, а артіль во-

деку — без шаланди риби не наловиш. Посуда наближалася до берега неухильно, неістинно, ступінь за ступнем, хвилина за хвилиною.

Половчиха стала чекати шаланди, щоб зберегти артільне добро, вона пішлась до самой води, хвиля обхлюпала її до колін. Шаланда сунувася біжче і біжче, вже чуті, як стукається об в воді. Хвиля перекочувалася через кілева дошка витикається серце Полончихи захолонуло, за шаландою щось волочилося по воді, видувалось на воді лахміття.

Жінка дивилася й боялася роздивитися, море їй приносило покору, море їй прибивало до берега, певно, її тіло Мусія Половчихи. Буде над чим поплакати й потужити, і поховати на рибальському цвинтарі, де лежать самі жінки та діти, а чоловіки лише кріють там лягти, і лягають у морі на глибині, під зеленим пасом хвилі.

Половчиха дивилася та боялась роздивитися, її хотілось крикнути й покликати свого Мусієчка, хвиля била її по ногах, крига черкала по літках, шаланда вже зовсім була близько. Вона сунулась носом на берег, хвиля гуркотіла камінням на мілкому, Половчиха хотіла витягти посуд, а потім тужити коло чоловіка, вона бачила його тіло у мутній воді, серце її щеміло і руки не потували ваги шаланди, і тоді до неї озвався голос. Вона скрикула, бо то був голос її чоловіка, голос стомлений і рідний.

«Наша артіль бідна, — сказав старий, — і кидати шаланди в морі не годиться. Я — голова артілі, то мусів і рятувати, а Чубенко, мабуть, доплив добре, здоровий і завзятий, нікак не хотів плисти без мене, поки я не пірнув під перекинуту шаланду, а він усе тукає та усе пірнає, шукаючи мене».

Старий Половець став на мілкому з чоботом у руці й викинув чобіт на берег та почав поратися коло шаланди. Половчиха заходилась йому помагати, лютий трамонтан заморожував душу, берег був пустельний, його штурмувало море, Одеса крізь туман вдалеку височіла на березі, мов кістяк старої шхуни.

І подружжя Половців пішло до домівки. Вони йшли, преніжно обнявшись, ім у вічі дмухав трамонтан, позаду калатало море, вони йшли впевнено й дружно, як ходили через ціле життя.

МАРКО БРУН:

Кінець з початку.*)

1. Європа нами цікавиться.

В своїй кімнаті-робітні в Петрограді сидів з піднятою бровою на знак запиту та вдивовання інж. Видра, сербський емігрант і агент англійської Інтеллідженс Сервіс, роздумуючи над листом свого начальника. Було саме Покрови 1916. року, а в листі на-

* Уривок з недрукованого роману.

казувалося до 1. березня 1917. року подати до Інтеллідженс Сервіса докладний звіт про український рух в Росії.

— Український рух? — думав інженер Видра. Що ж за рух? Видра родився в Білгороді, виріс і студіював в Лондоні, від початку війни жив у Росії, але ніде й николи про «живий» український рух нічого не чув. Очевидно, якийсь революційний рух. Трішки буде запитати п. Суменкова як прийде. Нан Суменков прийшов вчив інженера московської моні. Він напевно буде знати.

Інженер взяв течку в шухляди, поклав її через себе на стіл, том написав на ній „Український рух в Росії“. Цікаво! Сьогодні про цей таємний рух він знає тільки те, що якийсь такий рух існує. Знає тільки ім'я цього руху. Чи не цікаво, як починаються досліди? На початку тільки предмет зацікавлення. Але напевно жадний дослідник не мав меніше даних про предмет своїх пошукувань, як він.

Інженер почав думати про бюрократичну сторінку своєї праці. Кому це прийшло в голову доручити йому цю справу? Ніхто його ніколи не спітав, знає він чи не знає про цю справу, просто він в Росії, а тому він і має це зробити. Агент машинально заклав пріпіс свого начальника до ново-зачатої „справи“ — течки, ще раз прочитав його, вже заложений до течки, і нарешті течку закрив.

— Гм! — цілком голосно сказав він. Чи ж не романтика? Три роки в Росії — і навіть слова такого не чув. Інженер почав роздумувати про романтику. Коли він опинився в англійській контро-розвідці, то тільки тому, що думав помогти своїй батьківщині, помагаючи її союзникам. Першого ж дня, коли він туди дістався, серце йому забилося в передчутті романтичних пригод. Але відтоді вже пройшло майже три роки, а він жадної романтики не відчував. Найзвичайніші, дуже реалістичні завдання, найбільше писання повідомлень, випало на його долю. Я, очевидно, неромантична натура, думав інженер. Ані не одружився, ані не закохався, не плює, не грає, жадних пристрастей. Просто не розумію, як можуть люди стрілятися з любові, чи скакати до води. Як можуть впіватися „до положення риз“, як кажуть братушкі-москалі, чи програвати маєтки. Як би я хотів щось подібне хоч раз в житті пережити. Зазнати якусь хвилину в житті без контролю розуму, пишучи на хвилі чуття, віддаючись бурхливим течіям життя.

— Може цей український рух — думав по хвилині — щось принесе. Мусить це бути щось таємне, коли я николи нічого про нього не чув. Але звідки про нього знають в Англії? Вороже чи приязнє не явице? Скоріше вороже, бо мало коли йому доводилося реферувати в Росії про приемні речі. Тут все дотори ногами. Боже, що за дивовижний народ! Росія велика, добродушний народ, але бідний на політичних геніїв. Ті канцелярійні пашоки, що стоять на її чолі, не мають організаційного хисту аві на краплину. Коли б це був якийсь Афганістан, дали б Ім інструкторів, але ж Росія — велика держава, сьома частина земної кулі. Престиж!

Стоп! — стянувся Видра. Позивлюся до Брокгауза — Ефрон — що там є про український рух.

Позаду висіло, під стіною, стояла широка шафа — книгохрів інженера. Задібаш англійські та сербські видання, але багато й московських. Беззруч гончарів та сербські видання, але багато й інших іменників чого не ж робити, стояло в шафі, забираючи там після польово місця. У! Інженерові завжди тяжко було пригадати місце літер в словянськім алфавіті, хоч інакше він його я добре зізнав. У, ф, х... ага, десь на кінці, так, як і інши. І чок до чорта не заведуть ті москалі та їх серби латину! Болгари також.

Інженер знайшов потрібний том, „Україна“, Українець, Українка Нова, Українофільство, Українські уланські полки, Український 48-й драгунський Ея І. В. Великій Княгині Ксениї Александровни полкъ, Український Вѣстникъ, Український Домоводъ, Український журналъ, Український Ландміліціонний корпусъ, Українцевъ — досить того! Котре з цих гасел дасть найбільше уяви про справу? Треба прочитати усі.

І інженер пустився до читання. Перегорнув назад юлька сторінок — в того досить! Знов почав листувати, щоб порахувати скільки того в — досить. Як на його віднання московської мови — навіть забагато. Яких шість сторінок. Постановив тільки переглянути, а як прийде пан Суменков, дати собі для перекладу саме ці статті з Брокгауза та Ефона.

„Україна“ — такъ назывались юго-восточныя русскія земли Рѣчи Посполитой. Ага, так це географічний термін, місцева назва! Інженер уявив лист паперу, підписав „Брокгаузъ—Ефронъ — том 68, ст. 633—639“ і приготувався перекладати замітки словника на англійську мову. Ще пару речень з гасла „Україна“ дали йому стільки праці, та й то він не був цілком певний, що розуміє їх добре, — що інш перестав перекладати. Лішче буде, коли почекав Суменкова.

Коли б він мав Encyclopedia Britannica!

Переглянув далі „Українофільство“ — обществоенно - літературное движение среди малороссовъ Россіи и Галиції. А, ось де май український рух! Очевидно ця стаття буде найцікавіша — вона також і найбільша. Підписаний якийсь Коробка, що за ім'я?

Суменков прийшов по обіді, як завжди. Корінний москаль, він не мав уяви про справжній фах свого учня. Знав тільки, що той вчиться по-московськи, один з багатьох чужинців, що ніколи не вчаться в Петербурзі чітому. Зняття інженера московською мовою висвітлювало тим, що Видра був серб, а серби — словяни, а словянам властиво належиться знати по-московськи. Скільки то разів кривавилась Росія задля виведення словян! Якщ словянські струмки сливутися в одне російське море — оттоді Росія буде могуття, Суменков однаке не сумнівався, що Росія і так велика. Що інші чужинці пиорували відання московської мови, це його дуже мало несподівало.

— А скажіть жо, Алексей Петрович, що ви знаєте про український рух?

Суменков не був дуже відомий жуж. Інш приставляв йому, як авангардний студент петербурзького університету, до жанра, дуже мало грошей на прожиття і тому мусив сам себе харчувати приватними лекціями рокним багетом та лініям золота з біллий. Щодо московської мови, то Суменков усвідомлював, що починає порядно і вчитися, як може учити Видру. Коли Видра плутався в московських міроках, як тоді авторка поетики мови живі всі граматичні прокладності перед Суменковим. Видра сам же правил не любив, і вони приємно дививо дещо попутували та разом вміяли. Нисали жало ходи. Суменков уявив уже Видру щось коло двох років — за цей час дечому його всежтаки навчили. Задбальше однаке всі щі студії московської мови мали практичне заставлення. Видра завжди потребував щось перекладати, так що студент властиво був йому перекладачем, або ще хране — інший словником.

В історії Суменков інкутильгав так само, як і в граматиці. Щось зізнав, але йому більше подобалось, коли його їхто про ці знання не питав, або не потребував мати з них ужитку. Найменше він зізнав ту історію, що про неї були написані такі чудові романі, як „Юрій Мілославський“ чи „Льодовий дім“ Лажечникова, „Три мушкетери“ Дюма, „Айвенго“ Вальтер Скотта, тощо. Отже на запит про Україну, Суменков в першу чергу пригадав собі Гоголевого „Тараса Бульбу“.

— Ви б хотіли читати Гоголя? — відповів він Видре.

— Ні, я хочу читати Брокгауза й Ефона. Отсе! — Й інженер показав на статтю про українофільство.

Суменков віколи її не читав, ані не бачив. Машинально прочитав перше речення статті, перегорнув сторінку й, не бачучи ще кінця статті, здивувався. Що за брунда? Перегорнув ще сторінку. Ага, кінець. Ну, що ж! Читати то й читати. Хіба йому не однаково, що читати? Ані не таке велике, як на другій сторінці думак.

І вони почали читати. Видра читав, перекладав, Суменков виправляв. Інколи треба було заглянути до інших гасел словника. Була це цікава лекція з політичної історії Росії. Не зустрілось, як уже давно пройшов час, коли мали кінчати.

— Оце добре! Сьогодні ми попрактикувались. Але ай вам, ані мені це не вадить — скопився інженер, поглядаючи на годинник. Потім витягнув блок-нот і під титулом „Рахунок з Суменковим“ записав години. „Українофільство“ було дочитане.

— А тепер знаєте що? Коли б ви де-небудь між нашими колегами довідались про якісь книжки, або брошур, або щось таке про українську справу, позичте собі їх і принесіть мені.

Суменкова таке бажання не ті щоб вдивувало, а скоріше зацікавило. Так це ще кінець цих українофільських студій?

— Мене цікавить те, в якім стані цей рух є вині, — говорив далі Видра.

— Навіщо? — аж кортіло сплатити Суменкову. Для чого цей чужинець потребує знати про якесь там українофільство? Але за місті цього він сказав:

— Це правда. Ми сьогодні власне довідалися про стан до 1902 року. Що сталося зводом — не знаємо.

По хвилі додав:

— Але я це вам найду. У мене є знайомі хохли з України. Я постараюся.

— Робимо ніби якісь розкопки, — пожартував Видра, подаючи Суменкову руку.

2. Ган, що буде потребувати псевдоніма.

Суменков вийшов на вулицю, де висів густий петроградський туман і мимоволі задеклямував: Тиха українська ніч, прозрачно небо, зв'язди блещуть. І справді на дворі вже була ніч, тільки не тиха, а гуркотлива, міська. Трамваї, візники, авта робили пекельний галас, електричне світло вигнало до далеких степів, на півден усю романтику, небо виглядало, як безодня, чорнилом полита. Вітер з моря наганяв воду до Неви, а Петропавлівська фортеця давала часті тривожні гарматні стріли.

— Ти знаєш край, що всьо абільєм дишет — знов пригадав Суменков. Диви, не так то мало я і знаю про Україну. Чому власне більше звати її Малоросією? Україна — поетичне ім'я. „Полтава“ — Пушкіна. Ми власне знаємо про Росію найбільше з красного письменства. Україна, Крим, Кавказ — це єдині поетичні поля нашої літератури. Але у нас інші краї не виявляють найменшої індивідуальності. Що може Фінляндія або Царство Польське. Решта, ціла російська рівнina, тільки адміністраційно поділена. Навіть для географів становить труднощі її поділити, а особливо ті частини назвати. Самі губернії та повіти, що всі майже носять назви від міст. Кого я власне знаю з отих малоросів? Хіба Худяка! Треба буде його розпитати!

Суменков був типовий тогодчасний московський студент з кашкетом в синім обручем, великою чуприною, що визирала зпід кашкета, та в студентській обдертій шинелі. Більше на ньому нічого визначнішого не було. На дворі було холодно, стояв чималий мороз, Суменков звів комір на вуха і дуже швидко задріботів ногами. Дійшовши до найближчої трамвайової зупинки, він почесав доки не підіхав його вів, силоміць, а великими труднощами, вчепився за поручні і хав декілька хвиль в напівзаслону пологи, ледве спираючись ногами на трамвайні сходи. Нарешті по впертій боротьбі з численними конкурентами, ному почастило зайняти тривішу позицію на площаці. Іхав він із півгодини без пересядки рівним, наче тунела, містом, і вкінці виступив на передмісті. Суменков приїхав не додому, а на помешкання одного свого товариша, політичного однодумця, де сьогодні відбувалися якісь збори.

Дім, до якого вступив тепер Суменков, був зовсім інший, як той, в якого він перед шахтіною вийшов. Нижній архітектури, просто брунатна мінімальна шафа, покрита димом і снітом. Сходи не в килимом, а в стінами ріжкого мідного шинуття. Парубок ви-

ліа майже на горище і задзвоняв до одних дверей. За хвилю ному відчинив господар помешкання...

— Спізнився?

— Нічого. Ще час.

— Той англієць мене дуже затримав сьогодні... Так що цікавого?

— Нічого. Снеречуються про свободу.

Суменков уже всів роадигтись і хоч господар був з нам у передпокій, він постукав перш наж вступити до кімнати, де була відносна тишина. Його прихід він в чому не змінив ситуації в кімнаті. Хтось далі викладав.

— Свобода Росії залежить від того, чи виграємо ми чи прощаємо цю війну. Якщо правительство її виграє — буде далі вінбудчину. Нині бачимо вже в Петрограді голод, отже як може правительство виграти війну? Питання стоять так: свобода чи війна до побідного кінця? Росії нема чого боятися. Германія радо позбутися одного фронту. Для нас же керівною ідеєю в оції, як і в кожній іншій справі, є воля народу. Народ цієї війни не зачинає, зачала її династія Романових. Народ цієї війни не веде, веде її правительство. Народ цієї війни не потребує, й потребують капіталісти. Ця війна є підприємство Миколи Романова, а пролетаріят має в ній одне завдання: ліквідувати оце підприємство. Пролетаріят потребує революції. Правительство можна скинути одним способом — поразкою на фронти. Буржуазія не є одностайна. Февдалальні верстви стоять проти міських торговельних та промислових верхів. Двір проти Думи. Ми знаємо, як можна помогти розвалити фронт. Нищти запілля! Народ не має впливу ani в Думі, ani при Дворі.

— Як же ні? А — Грішка? — спробував хтось пожартувати коло Суменкова.

— Проте народ має вплив на військо. Пролетаріят мусить зняти справу розвалу війська, як свою. Синьобілетники, івородці — поневолені народи Росії, поляки, українці, грузини...

— Українці? ніби задзвонило Суменкову в ухах так, що він вже більш нічого не чув. Ти щось знаєш про українців? І Суменкові здалось, що він один з цілої Росії нічого не знає про українців. Навіть його англієць більше знає. Як глупо він мусив перед ним виглядати? Тиха українська ніч... До черта в ніччу... Тут справа революції.

Суменков хвилю відчуває, як він сидить не там, де б він сидів мак. Як він власне до цієї політики пристав? Та хто з його колег в цей час не політикує? Вся Росія політикує... Ні, не вся Росія, а всі імназісти удають, що вони вже знають, чо альєть. Кожен же вважає, що відіноситься слід тільки по-фамілії, боротьба боже позначить імя; кожен уважає, що поліцейні чини до товариства не належать; кожен мусів боротися за свободу, читати Маркса, видавати нелегальні журнали... Суменков був такий, як і усі. Сюди він попав через знайомих, так як міг був попасті кудесь

інде. Але по-перше йому вдалось, що такі кроки не мали би робитися випадково.

Двоюнити в ухах перестало і він знов почав прислухатись. Але більше за українців ніхто навіть не вгадав. Суменков чекав кінця, щоб а кимось заговорити. Нарешті почалась вільна розмова і він обернувся до свого сусіда:

— Слухайте, товариш, оті українці, є це якась політична сила? Вибачте, але я нічого про це не знаю.

— Які українці? Я жадних українців не знаю, звідки ви їх узяли?

— Та от Альоша говорив.

— Альоша говорив? Вперше чую. Зрештою спітайте його самого.

Суменков хоч нічого не добився, але йому стало лекше. Е, ні, це не тільки він нічого не знає про отих українців, не знають за них і інші. Але в їй такі, як Альоша, що щось знають.

Суменков був заінтергованій. Перейшов маленьку кімнату аж на другий кінець до постелі, на якій сидів Альоша і поздоровився з ним.

— Альоша, одне запитання. Що ти говорив за українців?

— Чи не українець ти сам?

— Не знаю. Хто власне ті українці? Якісь малороси, хохли?

— А ти з Рязанської?

— Та з Рязанської ж.

— Ну так ти не українець, хіба духом. Як Костомаров, — засміявся Альоша.

— А в чому власне суть того українства?

— Ну, як тобі сказати. Добиваються свободи, як поляки, грудини. Ну, національне питання. Більш і я не знаю. А чому вони нараз тебе так зацікавили?

— Та, знаєш, я сьогодні вже по-друге на це ім'я спотикнувся, — став викладати Суменков.

— Треба було б навязати з ними контакт. От ти маєш до них таке зацікавлення. Не хочеш взяти цієї справи до свого реєрту?

Ще по півгодинній дебаті Суменков виходив на вулицю з дочученням від своєї організації навязати звязки з українцями. Організація перебудовувалась. Члени міняли свої клички, і Суменков жартом назвав себе — Українцев.

Виходили на вулицю з конспіративної квартири по-двох, по-трьох, у малих часових інтервалах. Дуже боятись поліції не було чого, російська поліція в глибині душі була така ж революційна, як і ціле громадянство, але стиль революції вимагав дотримання своєї етикети. Суменков хвилину йшов з Альошою.

— Знаєш, Сталін внов у Петербурзі.

— Так?

— За ним гнався ніби то якийсь шпик. Вони Іхали візниками. Сталін вистріблув під час швидкої іди і втік.

— А не був той шпик уявюю карапет, мой бедний?

— Каке, що ні.

Потім обидва розпрощалися. Суменков ще подивився услід за ним, коли той одійшов на бічну вулицю. Альоша теж обернувся, обидва махнули на себе руками і новоспечений Українцев зайшов за ріг. Але при цьому він з певною задрістю подумав про те, як зараз на дальший подовжній вулиці Альоша сяде там на візнику і пойде до центру міста, на Мойку, на своє гарно обставлене помешкання. Альоша був з душою багатої родини і тепер за війни працював у Воєнно-Промисловому Комітеті, на оборону країни...

3. Український амбасадор.

Стара Українська Громада, що в той час по закону не існувала, в дійсності була одною з найдіяльніших політичних організацій світа. Правда, Стара Громада не існувала прилюдно, явно. Не була зареєстрована в жаднім поліційнім реєстрі, ані явнім, ані тайним. Зате була вона в підпіллю дійсностю, з якою російський і австрійський уряди мали повсякчас що чинити, навіть не знаючи, з яким партнером ім доводиться мати проти себе.

По вибуху світової війни все українство було офіційно ліквідовано і по жандармських евіденційних картках значилося неіснуючим.

Та не так було навсправді.

Стара Громада любісінько собі існувала далі. Як і раніш, сходились громадяни в Києві, на В. Володимирській, у своїм клубі, правда стиснутім через уміщення в частині його помешкання лазарету, але зовсім не замкнутім. Внутрішньо була це величезна революційна організація, що як потім виявилось, разом з большевиками найбільше потрясла основи старої російської імперії. Але назовні репрезентувалась ця організація скромною вивіскою. Вивіска, продукт чийогось політичного генія, була таким же самим дволіким янусом, як і та організація, що вона її репрезентувала. „Клуб Родина“ стояло на ній. Дволікість назви клубу на вивісці полягала в тому, що слово „родина“ москалі й українці читали й розуміли по-ріжному. В московській вимові й казъонній уяві клуб був найблагонадійніший і найбільше поперя гідний. „Родина“ бо при читанні по-московськи значить — батьківщина, а за внутрішньо-політичною ситуацією російської імперії до революції 1917 р. це слово не належало до лексікону страшних російських революційних організацій, за якими полювала поліція. Цим словом монопольно розпоряджались одні чорносотенці. Читане ж по-українськи „родина“ значить — сім'я, скромне клубне інтимне товариство. Під такою вивіскою царська російська поліція ніколи не вітрила крамоли.

Але історія з вивіскою для нашого оповідання на цьому не кінчается.

Стара Громада в Києві мала філії і одна з таких філій була в Петербурзі. Коли вийшло розпорядження позакривати всі українські організації в усій російській імперії, петербурзька поліція дістала також наказ позакривати їх і в своєму районі. Філія Старої

Громади в Петербурзі назовні, подібно як і в Києві, виступила як український клуб. Оскільки український клуб і дісталася поліція на ве шукала, відровож цілого війни його не зачайшила. А тим часом клуб собі існував і то зовсім офіційно і був навіть, як і київська "Родина", в поліції зареєстрований. Чому ж московська поліція його не знайшла? По революції це виявилось дуже просто. Клуб з'явився не український, а — малоросійський!

Та от в цьому то малоросійському клубі, що містився на Миколаївській, і війшовся якогось дня внедові інженер Видра з українськими громадянами Петербурга. Сидячи в затишному помешканні, в колі здебільша урядовців петербурзьких державних установ та їх мілих дружин і дорослих домочадців, інженерові на думку не впало, що він перебуває в знаменитому російському підпіллі. Але він саме в цю хвилю, сидячи й чекаючи когось, думав. Десь колись він бачив малюнок російського підпілля. Йому на завжди врізалася у пам'ять та картина. Звосеред якогось льюху, цебто справді звід підлоги сутерену, якесь російське здорвіло виносило на барках порядний оберемок прокламацій. Де ж українське підпілля? — думав Видра. Що воно є, десь є, про це англійський охраник не сумнівався...

Не било, нет і бить не може — добре сказано, думав він. В цей час знадвору до помешкання клубу увійшов ограйний чоловік середнього зросту і середнього віку, в пальті і непремінним петербурзьким котелку. Пальто його було вогне і він ледве вступив до помешкання, — весело лаявся:

— Паскудство! сніг, панове, зима надходить.

Всі хвилево відірвались від свого моментального діла, і з більшою цікавістю, як при якійсь катастрофі, многоголосно, враз дивувались:

— Невже? Але? От тобі маеш! Перший сніг!

Господина при буфеті, вічно щось витираючи, відсунула при вході нового гостя свою кокетну ганчірку, і вийшла ізза стола. Вона пройшла серединою невеличкої клубної місцевості і підійшовши до новоприбулого, що саме при вішальці роздягався, щось йому тихо сказала.

— Ой, е-ей! Та невже я спізнився?

Новоприбулий швидко поліз до своєї кишені за годинником і Видра зрозумів, що це був пан Лотоцький, на якого він саме отут тепер чекав. Не чекаючи навіть, доки Лотоцький до цього підіде, чи його познайомити пані, він, сміючись в душі, з любляною усмішкою підвісив і вже наперед перепрошав:

— Не турбуйтеся, ви ні трохи не спізнилися. Навпаки ви прийшли раніше, ніж ми умовилися. Але це мої такса погана ввичка, що я приходжу ще раніше, сміяюся Видра. Обидва висунули свої годинники до камінелькових кишеньок, взаємно одрекомендувались і привітались. Лотоцький присів до столику Видри. Господина заопитала, чи не буде хтось чого Петро Януарович і діставши за-

мовлення, одійшла од чоловіків. Присутні у клубі удавали, що подібно далі не цікавляться. В одному місці хтось трапив у шах, в другому — в карти, інший — читав газету, ще інші — розмовляли та інші. На кількох столиках стояли карафін з горілкою, як специфіком російсько-українського сімбозу.

Видра на цю візиту анонсував себе Лотоцькому як кореспондент якоїсь англійської газети, яким він у дійсності також був. Лотоцький був йому рекомендований і представився як український журналіст. Іронією долі ві один із них не знат про друге, підільне обличчя співрозмовника. Бо як Видра, так і Лотоцький не були тільки журналісти. Про Видру ми вже це знаємо, про Лотоцького ж розповімо.

Петро Януарович Лотоцький був власне неофіційним українським амбасадором в Петербурзі. Висланий київською Старою Громадою до російської столиці боронити там українських інтересів у імперських центральних установ. Лотоцький у своїй функції не був єдиним чоловіком цього роду у світі. Подібно Лотоцькому, але трошки раніше, Громада вислава до Львова іншого свого відпоручника професора Михайла Грушевського, що мав заступати українські інтереси в Австро-Угорщині, передовсім же у Галичині та взагалі у Західній Україні. А ще раніше заступником Громади в Європі був невдало вибраний інший професор Михайло Драгоманів. За часів війни, тимчасово ролю війтатора російських таборів для українських полонених та заложників в Австро-Угорщині, розташованих у Сибіру, виконувала знову ж пані Натала Романович-Ткаченкова.

— Палите?

Панове при тім дуже чимно й аручно, подаючи собі вогню, досліджували один одного. При тім закурили. Десь заза лаштунків, в малоросійського буфета, принесли ім чаю з цукерками. Тоді вже в Петербурзі не було цукру. Взагалі чужих гает і своїх харчів в Петербурзі було мало.

Кілька загальних фраз і інженер перейшов до діла:

— Я б потребував деякий матеріал для статті про український рух... Український рух під час війни, зараз...

Інженер зупинилася. Йому здалось, що він дуже оголив своє бажання. Тепер він уже знат, що український рух — іслегальність і що не так просто вимагати даних про цього... Треба обережніше, коли хочеться щось цінного мати.

В свою чергу і Лотоцький, почувши про це ходить, і зрадів і насторожився. Йому надзвичайно усміхалася перспектива прохати якусь статтю про український рух до Лондону. Живо уявили собі цю враження, яке така стаття зробила би в Петербурзі та Москві на москалів, а в Києві на земляків. Не можна сказати, щоб під час війни російська преса інорувала український рух, як це вона пробувала робити раніше. Гірше було, що монополію цікавості мали в своїх руках чорносотенці, щоб раз-у-раз кри-

чати — роспін його! Як жеж не кричалося за поліцією — то сміялося: „Я понятія о Малоросії другого не им'ю, кроме того, що тамъ рубашку засовываютъ въ штаны, да, говорятьъ, малоросіянки хороши собой“. Була війна, перед ним сидів Англієць, „союзник“, треба було бути обережним. В час війни закордонний журналіст не розібрать — газетар чи донощик, міг би бути покрученем репортера з охраником. Не криється за цією візитою яка провокація?

— З великою приємністю, відповів він, використовуючи зутиаку співрозмовника і кладучи її на карб поганого його знання мови. Готов вам послужити чим буде могти. Боюся тільки, що коли говорити про сучасне українського руху, то тут нема що багато казати. Хіба що зроблю вам реєстр репресій. Російський уряд, знаєте, не любить нас... Зовсім несправедливо підоаріває ворожнечі до Російської держави а з того... конsekvenції. Сьогодні усе закрито. А школа... Шкода для самої Росії.

І Лотоцький на хвильку зупинився. Йому за всяку ціну хотілось підкреслити благонадійність українського руху, але не поліцейську, а якусь іншу, вищу. Цікаво, що знає цей Англієць про український рух? Б це симпатик, людина нейтральна, чи ворог?

Англієць кивав головою, а Лотоцький якось тільки бачив, як його очі лишались незмінно на одному рівні. Москалеві він би сказав, що це непорозуміння боятись українства. Лібералові б витокував, що в інтересах і українства і лібералізму йти в ногу. Демократові, що український рух найдемократичніший у світі. Інородцеві, що вони природні спільноти проти централізму. Духовникові... Англійців ж він сказав:

— Шкода й для союзників... Ви довго в Росії?.. Так от бачите... Скільки користі зробили Союзи Городів, Союзи Земств, громадські організації, для ведення війни... А нас не притягають...

Видра пільно дивився на Лотоцького. Що це він?

— Як то? Що ж, вам не можна працювати на оборону?

— Як це візьметься... Як особам, як русским, малороскам... Але цілою душою ми можемо працювати тільки як українці...

Видра розумів. Йому досить індицій. Перед ним людина, що побивається за визнанням. Рав. Пораженець. Два. Вистарчить. Ясніше від нього нічого не дістанеш. Та стаття, що він її напишe, буде дуже академічного характеру. Бо це ж — учений. Таких інформацій я зовсім не потребую. Роблю не те. Не туди зайшов... Але ві, добре. Дух уже маю. Треба ще знайти підтвердження. І зажрти що силу...

Літератор ще глянув на розквітлу черешню, що стояла у клубі, але клуб йому здався тепер вже іншим. Перше враження було як на співакіні. Останнє, як чогось ворожого. Він розумів російський уряд і склоність лондонського бюро.

МИКОЛА КУЛІШ:

Міна Мазайлo.*)

Комедія.

Дієві люди:

Міна Мазайлo, службовець Донвугілля.

Ліна, його дружина.

Рина, дочка.

Мокій, син.

Уля Россоха, Ринина подруга.

Мотрона Роаторгусва, сестра Мазайліхи.

Тарас, брат Мазайлів.

Тертика

Губа } комсомольці

Аренський

Баронова-Козино, колишня клясна дама.

Дід — Запорожець.

Дід — чумак.

Дід — селянин.

2.

Із Мокієвих дверей задом вийшов дядько Тарас:

— Нехай ми шовіністи, нехай... Проте ми російщины в нашій мові ніколи не заводили, а ви що робите? Що ви робите, га? Є своє слово універсал, а ви маніфеста заводите, є слово УНР, а ви Усерер пишете? Га? Га?.. Рідне слово пристрой ви на апарат обернули, а забули, як в народній мові про це говориться? Забули, що без пристрою й блохи не вбеш, забули, а ви думаете — апаратом, га? По газетах читаю — слово просорушка за шеретовку править... І це така українізація, питаюсь, га? Самі ви ще не шеретовані і мова ваша радянська не шеретована...

Мокій з дверей:

— Нашеретували, наварили просяно-пшеничної досить, аж соломом взялися. Засолодились, дядю. Годі. Не завважайте. Тепер треба її із заліза кувати. Із сталі стругати...

Дядько до дверей:

— З якої? Ви ж свою в Югосталь oddали...

Мокій

— Шовінізм.

*) Містично уривок (дія Ш, ява 2—7) є дуже характеристичною для періоду „українізації“ на СУЗ після чолового драматурга театру „Березіль“. Найближчий співробітник Лесі Курбаса, вухвалий сатирик, Микола Кузін скоро був ліквідований. Комедія вийшла друком 1929 р. в Харкові.

Редакція

Зачинивши двері, прибив дядькові носа. Од такої несподіванки, од такої образи дядько аж ногами затупав:

— Га, питаюсь, га? (Одійшов).

3.

Увійшли: тъотя Мотя в новому платті. Мазай-диха, Рина, Уля. Дядько Тарас, не помітивши їх:

— Україніатори. А чого б головного командувателя війська України та Криму на головного отамана або й на гетьмана не перекласти? Хіба б не краще виходило: Здрастайте, козаки. Здоров був, пане головний отамане або й гетьмане. (Побачив тъотю Мотю, Мазайлиху, лівчата). Це я у його питаюсь. (Іронічно). А чому б ще вам, кажу, нашого головного командувателя України та Криму на головного отамана або й на гетьмана не перевести? По-іхньому, бачте, краще виходило: здрастайте, товариші козаки. Здоров, здоров, товаришу головний отамане... Чули таке?

Тъотя Мотя

— Та як вони сміють до наших козаків як до своїх товаришів звертатись?

Дядько

— А я ж про що кажу?

4.

Увійшов Мазайло. За ним Баронова-Козино. Тъотя Мотя до Мазайла:

— Та ще й по-українському. Всі козаки говорили по-руському. Донські, Кубанські, Запорізькі. Тарас Бульба, наприклад...

Дядько Тарас витрішився:

— Хто?

Тъотя

— Тарас Бульба, Остап і Андрій — і я не знаю, як дозволив наш Харківський Наркомос виступати ім і співати по-українському, та ще де?.. У городській опері. Ето... Ето ж просто безобразіє.

Дядько Тарас нарешті очувся, аж захлинувся:

— Тарас Бульба? Бульба Тарас? Остап? Андрій? Га?

Тъотя

— Що?

Дядько Тарас

— Говорили по-московському?

Тъотя холодно:

— Що з вами.

Дядько Тарас

— По-московському, га?

Тъотя

— А ви думали, по-вашому — по-хочлацькому?

Дядько Тарас

— Тарас Бульба?.. Ніколи в світі. Тільки по-українському чуєте? Виключно по-українському...

Тъотя Мотя

— Єтого не може бить.

— Га?

— Єтого не може бить.

— Доводи?

— Доводи? Будь ласка, — доводи. Да єтого не може бить, потому што єтого не може бить нікада.

Задавонив давоник. Рина затулила одною рукою рота тітці, другою — дядькові.

— Ой... Пс-с-с... Це комсомольці прийшли.

Тъотя в-під Ринині руки до дядька:

— Отак ви скоро скажете, що й Гоголь говорив, що й Гоголь ваш?..

Дядько

— Він не говорив, але він... боявся говорити. Він — наш. (Пішли).

5.

Увійшли комсомольці: один — з текою, другий, чубатий-міцій — з футбольним мячом і третій, маленький, куценький — з газетою. Roадивились.

Той, що з газетою

— Та-ак... Обставинки суто міщанські.

Той, що з текою

— Чи варто й ввязуватися?..

Той, що з мячем

— Парень просить — треба помогти...

Той, що з текою, подивився у люстро. Зробив серйовну міну.

— До того ж і темка: зміна прізвища. Та хай собі міняють хоч на Арістотелів, нам що. Радвлада не забороняє. Навпаки — потурає та й причинами не цікавиться ніколи.

Той, що з мячем, постукотів пальцем у лоб того, що з текою:

— Аренський. Навіть Кузьма Прутков сказав: — дивись в кіння речей...

Той, що з газетою, тем же постукотів:

— І собі в голову, коли що кажеш. Зміна прізвища у міщанина...

Той, що з мячем

— Це ознака здвигу в його ідеології — раз. І дізнатись про причини...

Той, що в газетою

Нам буде корисно — два.

6.

Увійшов Мокій.

— Невже прийшли? Спасибі... А я, бачте, заховавсь отут з своєю укрмовою... Сиджу сливе один в день і в ніч та пере-бираю, потужно вивчаю забуту й розбиту і все ж таки яку багату прекрасну нашу мову. Кожне слово. Щоб не пропало, знаєте, щоб пригодилось воно на нове будування. Бо, знаєте, вивчивши мову так-сяк, нічого з неї прекрасного й цінного не складеш... От... Сідайте. Зараз почнемо. (Пішов).

Аренський

— Занадто захоплюється мовою.

— Боліє. Питання — чого?

Той, що з мячем

— А того, що ти не болієш нею. І тільки псуєш, Партія пише, пише — візьміться хлопята, за українську культуру, не бузіть з мовою, а ти що? Ще й досі „Комсомольця України“ не передплатив. Парню треба помогти. Парня треба витягти.

7.

Увійшли: Мокій, тітка, дядько, Мазайло, жінка, Баронова-Козіно, Уля.

— Так от... Мої товариші комсомольці... Прийшли...

Той, що з мячем, підморгнув своїм і вдаривши мячом об підлогу (Баронова здригнулась), почав:

— На дискусію, чи що...

Виступила вперед тъотя Мотя:

— Просимо, товариші, молоді люди комсомольської, просимо сідати... Ах, я завжди казала, кажу і казатиму, що якби мені ро-ків десять скинути, я б сама вписалась у комсомол. Ух і комсо-молка б з мене вийшла. Ух. (Повела плечем. Підскочила).

Той, з мячом, звернувся до товариша з текою:

— Чуєш, Аренський?

Тъотя

— Чудове прізвище.

Баронова-Козіно

— Ідеальне.

Мазайло побожно зіхнув. Тоді тихо до Рини, до жінки:

— Чуда? (Побожно). Аренський.

Той, що з мячом — куценський, зачував іе, не-рекомендував, змісно акцентуючи свої прізвища:

— Тертика.

Баронова-Козіно здригнулась і від електрич-ного струменя:

Тъотя

— Як?

Тертика, вдаривши мячом об підлогу, і куцен-кій виразно:

— Іван Тертика. (Баронова-Козіно здригнулась).

— Микита Губа. (Баронова-Козіно зблідла).

Дядько Тарас до Тертики:

— Вибачте. Ви часом не з тих Тертик, що Максим Тертика.

Тертика

— Батько мій Максим...

— Був на Запоріжкі курінним отаманом...

— І тепер на Запоріжжі, та тільки він робітник-металіст і ота-маном не був...

— Та ні... Курінним отаманом Переяславського славного війська запорізького, низового на початку XVII століття.

— Не знаю.

Дядько Тарас

— Дуже жалько.

Тъотя вацокотіла каблучкою об графів:

— Не так давно я прочитала, щоб ви знали, товариші, одну дуже цікаву книжку. Я прочитала всю книжку, і в тій книжці про-читала буквально все, що було написано і надруковано в тій книжці. Буквально все. А найбільш я прочитала, щоб ви знали, таке гли-бокодумнове місце: життя — то є все... І оце воно мені зараз чомусь згадалося: життя — то є все... Так. (Трошки задумалась, покивала головою, зіхнула). Життя — то є все... Пропоную, то-вариші, обрати президію. (Поспішаючись). Гадаю, годі буде одного предсідателя? Заперечень нема? Нема... Кого?

Рина поспішаючись:

— Тъотю Мотю. Тъотю Мотю.

Мазайло поспішаючись:

— Просимо.

Баронова-Козіно до тъоті поспішаючись:

— Вас просимо.

Тъотя

— І просила ж, ще вчора просила, щоб мене не вибрали... (Поспішаючись). Життя — то є все. Заперечень нема? — нема... Пропну до порядку. (Зацокотіла каблучкою). Ну, громадяни, това-риші, а краще й простіше — мої ви милі люди, руські люди, й-Богу. Бо всі перш за все руські люди... Давайте всі туртом помиримо рідного сина з рідним батьком. По-милому, по-хоро-шому. Й-Богу...

Зачував такі слова, Тертика і Губа скинулись око-ма, зукиво перезягнулись. Губа раптом зупро-мував:

— Тертику. (Баронова-Козіно здригнулась).